

การพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรไทยสู่ภาคอุตสาหกรรมตามนโยบาย
และแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน
ปลูกและแปรรูปสมุนไพรทบยายเชียง อำเภอพรหมพิราม
กับกลุ่มปลูกสมุนไพรชาติพันธุ์ม้ง อำเภอนครไทย*

วสันต์ ปวนปิ่นวงศ์¹

(วันที่รับบทความ: 29 ตุลาคม 2566; วันที่แก้ไขบทความ: 23 ธันวาคม 2566; วันที่ตอบรับบทความ: 27 ธันวาคม 2566)

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1. ศึกษาการพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรไทยสู่ภาคอุตสาหกรรม ภายใต้นโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก และ 2. ศึกษาความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยแบ่งเป็น 3 วิธีคือการวิจัยเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกซึ่งผู้ให้สัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. กลุ่มเจ้าหน้าที่ภาครัฐจำนวน 6 คน 2. ภาคประชาชน เกษตรกร หมอพื้นบ้าน จำนวน 5 คน และ 3. ภาคธุรกิจ กลุ่มโรงงานผลิตและแปรรูปสมุนไพร จำนวน 3 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 14 คน ทั้งนี้เครื่องมือที่ใช้ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ผลการศึกษาใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา คือ นำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาตรวจสอบร่วมกันในลักษณะสามเส้าและนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนา

ข้อค้นพบในการศึกษา คือ 1. การกีดกันและการขับเค้นขององค์กรของกลุ่มวิสาหกิจและเครือข่ายเกษตรกรเป็นโครงสร้างที่มีความทันสมัยและมีภารกิจที่ชัดเจนดำรงอยู่อย่างกระจายตัวทั้งในจังหวัดพิษณุโลกและนอกจังหวัด ความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนเมืองสมุนไพรเป็นอย่างมากในเชิงการปฏิบัติการเชิงพื้นที่ 2. ความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนา การปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกมีความซับซ้อนในการปฏิบัติการซึ่งเงื่อนไขขึ้นอยู่กับหลาย ๆ ปัจจัย เช่น ราคาสมุนไพรที่แตกต่างกันในแต่ละชนิด ความพร้อมสำหรับพื้นที่การปลูกในแต่ละพื้นที่ ต้นทุนในการลงทุนและเทคโนโลยีการเกษตร ความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอก ความเข้มแข็งและความอ่อนแอของเครือข่ายเกษตรกร เป็นต้น ข้อเสนอแนะในงานวิจัยฉบับนี้ คือ หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก ควรเร่งพัฒนากลุ่มและขยายเครือข่ายของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรในจังหวัดพิษณุโลกในพื้นที่อื่น ๆ เพิ่มเติมมากขึ้น เนื่องจากแนวโน้มการขยายตัวของตลาดสมุนไพรในอนาคต

คำสำคัญ: เกษตรกร, วิสาหกิจชุมชน, สมุนไพร, เมืองสมุนไพร, จังหวัดพิษณุโลก

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง การเคลื่อนย้ายสมุนไพรไทยจากสวนหลังบ้านสู่ภาคอุตสาหกรรม ศึกษาพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกได้รับทุนสนับสนุนจากการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ปีงบประมาณ 2566

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม, E-mail: wasan.po@psru.ac.th

The Development and Group Formation of Thai Herbal Farmers into the Industrial Sector in Accordance with Policies and Development Plans for the Herbal City in Phitsanulok Province: A Case Study of the Community Enterprise in Cultivating and Processing Medicinal Herbs, Thap Yai Chiang Subdistrict, Phrom Phiram District, with the Hmong Herbal Planting Group in Nakhon Thai District*

Wasan Pounpunwong¹

(Received: October 29, 2023; Revised: December 23, 2023; Accepted: December 27, 2023)

Abstract

The objective of this research were: 1) to study the development and group formation of Thai herbal farmers into the industrial sector under the policies and development plans of the Herbal City in Phitsanulok Province and 2) to explore the similarities and differences between successful and unsuccessful areas in developing herbal cultivation in Phitsanulok Province. The research utilized a qualitative research method, employing document analysis and in-depth interviews. The interviewees were divided into three groups: 1) The government officials (6 persons), 2) The general public including farmers and local traditional doctors (5 persons), and 3) The business sector representatives including factory owners involved in herbal production and processing (3 persons). In total, 14 individuals provided information. The research tools included interview protocols and the data analysis method involved content analysis, cross-checking information and presenting data in a narrative form.

The findings of the study were as follows: 1) The missions and organizational driving forces of community enterprises and agricultural networks are modern and clearly defined, both within and outside Phitsanulok Province. The strength of the agricultural network plays a crucial role in driving the development of the herbal industry, especially in terms of on-site operations. 2) The similarities and differences between successful and unsuccessful areas in developing herbal cultivation in Phitsanulok Province are complex and depend on various factors such as different prices for various types of herbs, the readiness of each cultivation area, investment costs, agricultural technology and collaboration from external organizations. The strength and weakness of the agricultural network also play a significant role. The recommendations from this research include urging both government and private sector organizations related to policies and development plans for the Thai Medicinal Herbs City in Phitsanulok Province to develop and expand the groups and networks of herbal farmers in Phitsanulok Province to other areas. This is crucial due to the anticipated growth in the herbal market in the future.

Keywords: Farmers, Community Enterprise, Herb, Herbal City, Phitsanulok Province

* This article is part of a research project "The relocation of Thai herbs from backyard gardens to the industrial sector: A study of the area in Phitsanulok province" and received funding from Thailand Science Research and Innovation (TSRI) (2023).

¹ Assistant Professor, Political Science Program Faculty of Social Sciences and Local Development, Pibulsongkram Rajabhat University, E-mail: wasan.po@psru.ac.th

ความสำคัญและปัญหาการวิจัย

นโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลกเกิดจากการที่รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาสมุนไพรไทยซึ่งเป็นภูมิปัญญาและทรัพยากรที่สำคัญของประเทศ จึงกำหนดให้มีการจัดทำแผนการพัฒนาที่เป็นระบบ อย่างยั่งยืนขึ้น โดยคณะกรรมการอำนวยการและคณะกรรมการดำเนินการยกร่างแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560 - 2564 ซึ่งปัจจุบันดำเนินการมาจนถึงฉบับที่ 2 แผนแม่บทฉบับนี้นอกจากจะมีเป้าหมาย ส่งเสริมและรักษาภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าเกี่ยวกับสมุนไพรไทยแล้วยังมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาการผลิต และใช้ประโยชน์สมุนไพรไทยอย่างมีคุณภาพ เพิ่มประสิทธิภาพ และครบวงจร ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืนของสมุนไพรไทย จนสามารถนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจของไทย (Mechanisms for Driving the National Master Plan for the Development of Thai Herbs 2017-2022 (Present), 2022) ทั้งนี้ จังหวัดพิษณุโลกถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มการพัฒนาเมืองสมุนไพร โดยมีจุดเน้นด้านการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ความงามและการแพทย์แผนไทย (Ministry of Public Health, 2016)

จากนโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าจังหวัดพิษณุโลกเป็นจังหวัดหนึ่งในโครงการเมืองสมุนไพรที่มุ่งการพัฒนาในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ความงามและการแพทย์แผนไทย แต่อย่างไรนั้น จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลของผู้วิจัยพบว่า จังหวัดพิษณุโลกยังมีศักยภาพในเชิงพื้นที่ในการปลูกพืชสมุนไพรเชิงพาณิชย์และแปรรูปเชิงอุตสาหกรรม (Governor of Phitsanulok Province, Personal Communication, June 7, 2023) ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารนโยบายทิศทางการพัฒนาพืชสมุนไพรของสำนักงานเกษตรจังหวัดพิษณุโลกและได้ทำการสัมภาษณ์หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอธิบายถึงสถานการณ์การขับเคลื่อนเมืองสมุนไพรในเชิงพาณิชย์และอุตสาหกรรม กล่าวคือ ในรายงานของกรมส่งเสริมการเกษตรจังหวัดพิษณุโลกมีการสนับสนุนการพัฒนาความรู้และศักยภาพของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรให้สามารถบริหารจัดการการผลิตพืชสมุนไพรได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยกลุ่มเป้าหมายเป็นเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรโดยเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายและการแปรรูปเป็นหลัก หลักการดังกล่าวเริ่มต้นขึ้นภายใต้ความร่วมมือจาก บันทึกข้อตกลงความร่วมมือเรื่อง การขับเคลื่อน พืชทางเลือก สมุนไพรเศรษฐกิจฐานรากจากสาระสำคัญของบันทึกข้อตกลงความร่วมมือเรื่อง การขับเคลื่อน พืชทางเลือก สมุนไพรเศรษฐกิจฐานรากสะท้อนให้เห็นทิศทางการพัฒนาพืชสมุนไพรในฐานะพืชเศรษฐกิจทางเลือกซึ่งมุ่งไปที่การส่งเสริมเกษตรกรและพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรในการปลูกพืชสมุนไพร (Ministry of Agriculture and Cooperatives, 2015)

จากบริบทดังกล่าวเพื่อให้เห็นภาพจากมิติเชิงนโยบายจนนำไปสู่การปฏิบัติของหน่วยงานภาครัฐและเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร ผู้วิจัยจึงมุ่งนำเสนอให้เห็นปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ของตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาสมุนไพรไทยสู่ภาคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะเรื่องการรวมกลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกร อันเนื่องมาจากแต่เดิมการปลูกสมุนไพรของเกษตรกรเป็นการปลูกและจำหน่ายโดยตัวของเกษตรกรเองแต่ภายหลังมีการพัฒนาประเด็นเรื่องเมืองสมุนไพรของจังหวัดพิษณุโลกที่ส่งผลให้เกิดการขายตัวของตลาด

การรับซื้อสมุนไพร โดยเฉพาะทางการแพทย์แผนไทยที่มีโรงพยาบาลบางกระทู้และโรงพยาบาลพรหมพิรามมีความต้องการพืชสมุนไพรเป็นจำนวนมาก ดังนั้น จากสถานการณ์ดังกล่าวผนวกกับความเข้มแข็งของชุมชนที่ได้เริ่มก่อตัวรวมกลุ่มในการรับซื้อและปลูกพืชสมุนไพรอยู่เป็นทุนเดิม ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทับยายเชียง อำเภอพรหมพิรามมีจำนวนสมาชิกประมาณ 200 กว่าคน และกลุ่มปลูกสมุนไพรของชาติพันธุ์ม้ง หมู่บ้านน้ำแฉ่ง อำเภอนครไทยมีกลุ่มเกษตรกรมากกว่า 30 หลังคาเรือน ซึ่งถือว่ามีความเข้มแข็งเพิ่มขึ้นก่อนหน้านี้ นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังสะท้อนให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนาและรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรไทยสู่ภาคอุตสาหกรรม ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก เพื่อที่จะทำความเข้าใจสภาพปัญหา โอกาสและแนวทางการพัฒนาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในประเด็นเรื่องการพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรสู่ภาคอุตสาหกรรมตามแนวคิดเมืองสมุนไพรของจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งพิจารณาบนกรอบการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดเรื่องการสร้างเครือข่ายมาอธิบายในประเด็นนี้ โดยการขับเคลื่อนของเรื่องสมุนไพรของจังหวัดพิษณุโลกมีกลไกการทำงาน 2 ส่วน ทั้งส่วนของภาครัฐในรูปแบบนโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพร ในขณะที่เดียวกันภาคธุรกิจ เกษตรกร เครือข่ายวิสาหกิจชุมชนก็ขับเคลื่อนในการผลิตสมุนไพรเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม แต่เพียงว่าในส่วนของภาครัฐให้ความสำคัญในการกิจสมุนไพรในความหมายอุตสาหกรรมในการปลูกเพื่อแปรรูปเข้าสู่โรงงานผลิตยาสมุนไพร ผลิตภัณฑ์ความงาม และธุรกิจบริการการท่องเที่ยวที่มีสมุนไพรเป็นองค์ประกอบสำคัญ ดังนั้นคำถามที่ตามมาก็คือ การพัฒนาการรวมกลุ่มและการขยายเครือข่ายของเกษตรกรต่อการขับเคลื่อนเรื่องเมืองสมุนไพรในจังหวัดพิษณุโลกเป็นอย่างไร และอะไรคือปัจจัยที่ส่งผลต่อความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรสู่ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก
2. เพื่อศึกษาความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

สำหรับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องในประเด็นเรื่องการพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรไทยสู่ภาคอุตสาหกรรมตามนโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทับยายเชียง อำเภอพรหมพิราม กับ กลุ่มปลูกสมุนไพรชาติพันธุ์ม้ง อำเภอนครไทย ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง คือ แนวคิดการสร้างเครือข่าย

(Bunprakarn, Deekhunthod and Sangkhaphan, 2013, pp. 41-45) โดยสังเขปดังนี้ เครือข่ายเป็นลักษณะการรวมตัวกันของกลุ่มคนหรือปัจเจกบุคคล โดยมีเป้าหมายหรือมีวัตถุประสงค์ร่วมกันและสมาชิกในเครือข่ายได้รับประโยชน์ร่วมกัน ทั้งนี้ เครือข่ายในการส่งเสริมการเกษตรหมายถึง การประสานเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างกลุ่มองค์กรที่มีกิจกรรมที่คล้ายกัน มีการเชื่อมโยงขยายผลการดำเนินงาน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกัน ทั้งนี้ ความหมายแนวคิดเครือข่ายทางสังคมยังถูกให้ความหมายว่าเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมประการหนึ่ง โดยมีขอบเขตชัดเจน ทราบสมาชิกชัดเจน มีความเป็นรูปธรรมที่มองเห็นได้ชัด (Yuprasert, 2016, pp. 60-64) มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง เงื่อนไขสำคัญของการเกิดเครือข่ายทางสังคมคือต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก ทั้งนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการรวมตัวกันในรูปแบบเครือข่ายเกษตรกร ทั้งในแง่การเกื้อกูลประโยชน์ซึ่งกันและกัน และการมีอำนาจต่อรอง (Srisawichalamphan, 2015)

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม แบบเร่งรัด (Expedited) โครงการวิจัยรหัส PSRU-EC 2022/050 เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน 2565 โดยประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

ผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลโดยจำแนกได้เป็น 3 กลุ่ม โดยพิจารณาจากผู้ที่มียุทธศาสตร์หน้าที่และผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานนโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก ได้แก่ 1. เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 6 คน คณะกรรมการขับเคลื่อนโครงการพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก ผู้ว่าราชการจังหวัด เกษตรจังหวัด เจ้าหน้าที่การให้บริการแพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลบางกระพุ่ม เจ้าหน้าที่การให้บริการแพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลพรมพิราม ผู้อำนวยการวิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดพิษณุโลก 2. ภาคประชาชน เกษตรกร หมอพื้นบ้าน ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 5 คน คือ หมอพื้นบ้านอำเภอพรมพิราม 1 คน จังหวัดพิษณุโลก กลุ่มผู้ปลูก/เกษตรกร ผู้ปลูกสมุนไพร อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก 4 คน 3. ภาคธุรกิจกลุ่มโรงงานผลิตและแปรรูปสมุนไพร จำนวน 3 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่วิสาหกิจชุมชนทับยายเชียง 1 คน เจ้าหน้าที่โรงงานผลิตยาสมุนไพร โรงพยาบาลพรมพิราม 1 คน และผู้ประกอบการส่งออกสมุนไพร 1 คน รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด 14 คน (Pounpunwong, 2023A, pp. 39-40)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ออกแบบแนวคำถามการสัมภาษณ์ (Interview Form) ตามประเด็นที่ศึกษาโดยจำแนกออกเป็นแนวคำถามการสัมภาษณ์ในแต่ละประเภทของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่กำหนดไว้ การตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ใช้การตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) โดยให้ความสำคัญกับวิธีการสังเกตพร้อมกับการซักถาม ทั้งนี้ ยังศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย (Chantawanich, 2009, pp. 16-19) นอกจากนี้ยังใช้การจดบันทึกและบันทึกเทปในการสัมภาษณ์

การเก็บรวบรวมข้อมูล 1. สร้างเครื่องมือการวิจัยจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยออกแบบเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง 2. กำหนดหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกำหนดบุคคลที่ต้องการจะสัมภาษณ์ จัดทำหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์หน่วยงานโดยทำหนังสืออย่างเป็นทางการ หรืออาจติดต่อประสานทางโทรศัพท์เพื่อชี้แจงและขออนุญาตสัมภาษณ์ 3. ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง ทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล และ 4. ประมวลผลจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ทั้งนี้รวมถึงกระบวนการสังเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร (Pounpunwong, 2023B, p. 125)

การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาตรวจสอบร่วมกันเพื่อที่จะจัดหมวดหมู่ข้อมูลและคัดเลือกข้อมูลที่ตรงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive) (Pounpunwong, 2023A, pp. 39-40)

สรุปผลการวิจัย

1. การพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรสู่ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก

การพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร เริ่มจากการที่วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทับยายเชียง ได้ดำเนินการผลิตพืชสมุนไพรและแปรรูปพืชสมุนไพรมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practices: GAP) ตามความต้องการของการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกเพื่อประโยชน์ในการดูแลสุขภาพ การบำบัด การรักษา การดำเนินการอย่างเป็นทางการเริ่มเมื่อปี 2559 ได้เชิญชวนชาวชุมชนในพื้นที่ตำบลทับยายเชียง รวมกลุ่มกันเพื่อปลูกพืชสมุนไพร โดยมีกระบวนการและข้อตกลงคือให้ยืมพันธุ์ไพล ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย ไปปลูกในพื้นที่ว่างของแต่ละครัวเรือนเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วต้องนำผลผลิตที่ได้คืนให้กับกลุ่มในอัตรา 1.5 เท่าของจำนวนที่รับไปปลูก สำหรับผลผลิตที่เหลือทางวิสาหกิจฯ จะรับซื้อคืนทั้งหมด ในการนี้ปรากฏว่าเกษตรกรในชุมชนได้ผลผลิตไม่น้อยกว่า 10 เท่า ซึ่งช่วยให้สมาชิกกลุ่มเพิ่มรายได้อย่างพึงพอใจ ในช่วงปลายปี 2560 ได้จัดตั้งเป็น “วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทับยายเชียง” โดยมีเหตุผลก็คือ เพื่อให้เป็นองค์กรที่กฎหมายรับรองและประกอบการจำหน่ายผลผลิตสมุนไพรและผลิตภัณฑ์ให้การแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกให้กับสถานพยาบาลภาครัฐเอกชนและผู้บริโภคทั่วไป (Community Enterprise Grows and Processes Herbs at Thap Yai Chiang, Personal Communication, July 7, 2023)

ปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนมีสมาชิกและเครือข่ายในหลายตำบล หลายอำเภอและต่างจังหวัด การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน ประกอบด้วย แผนประกอบ การแผนธุรกิจ ระเบียบข้อบังคับ โดยยึดหลักการ “ชัดเจน โปร่งใส ตรวจสอบได้” จึงทำให้มีความเจริญก้าวหน้ามีรายได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีผลงานเป็นรูปธรรม มีการบริหารจัดการงานเอกสาร งานบัญชี ภาพถ่ายและวิดีโอที่ดีและจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับภารกิจของ วิสาหกิจชุมชนเพื่อพัฒนาความรู้และศักยภาพให้บรรลุเป้าหมาย (Community Enterprise

Grows and Processes Herbs at Thap Yai Chiang, Personal Communication, July 7, 2023) จากการรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนในข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรดังกล่าวมีความเข้มแข็งและเป็นทางการมีการทำงานร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนจนกลายเป็นแหล่งรับซื้อปลูกสมุนไพร และส่งขายสมุนไพรที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดพิษณุโลกทั้งนี้ยังส่งผลให้เกษตรกรผลักดันพืชสมุนไพรเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมเป็นอย่างมาก ในการสัมภาษณ์เกษตรกรรายหนึ่งพบว่า การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนนี้มีส่วนสำคัญเป็นอย่างมากในการเพิ่มรายได้และขยายตลาดสมุนไพรเข้าสู่โลกของอุตสาหกรรม กล่าวคือสถานการณ์ของตลาดพืชสมุนไพรในปัจจุบัน มีสถานะที่ขาดตลาดเมื่อตลาดมีความต้องการที่สูงขึ้นส่งผลให้สินค้าขาดตลาด ทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีการส่งเสริมเกษตรกรให้เพิ่มอัตราการผลิต หรือเชิญชวนบุคคลอื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกสมุนไพรโดยทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้มีการจัดประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่ม เพื่อหาแนวทางการเพิ่มผลผลิตให้มากขึ้นโดยสมาชิกในกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในปัจจุบันมีอยู่มากกว่า 200 ราย ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการเตรียมดินเพื่อเพิ่มจำนวนผลผลิตเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมโดยเฉพาะการแปรรูปเป็นยารักษาโรค (Farmer B, personal communication, July 7, 2023)

นอกจากความร่วมมือระหว่างเครือข่ายเกษตรกรในพื้นที่และนอกพื้นที่แล้ว วิสาหกิจชุมชนยังได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมการผลิตและแปรรูปพืชสมุนไพรเพื่อใช้งานการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกจากโรงพยาบาลพรหมพิราม โรงพยาบาลบางกระทุ่ม และวิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดพิษณุโลกและภาคเอกชนทั่วไป โดยมีบทบาทการทำงานตาม โครงสร้างองค์กร 1) งานบริหารจัดการองค์กร 2) งานผลิตและพัฒนามาตรฐาน 3) งานแปรรูปและพัฒนาผลิตภัณฑ์ 4) งานการตลาดและพัฒนาธุรกิจ 5) งานการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและสุขภาพ 6) งานโครงการพิเศษ (Director of Sirindhorn College of Public Health Phitsanulok Province, Personal Communication, July 15, 2023)

จากการนำเสนอการดำเนินการและเป้าหมายของกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรสู่ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการรวมกลุ่มของสมาชิกที่เป็นเกษตรกรไม่ได้ดำรงอยู่แบบเลื่อนลอยแต่เนื่องด้วยภารกิจและ โครงสร้างของวิสาหกิจของชุมชนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและมีพัฒนาภารกิจในหลากหลายมิติ ดังนั้นการรวมกลุ่มเกษตรกรจึงมีความเหนียวแน่นและมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามในบางกรณีอาจมีบ้างที่สมาชิกมีการลาออกแต่ก็เนื่องด้วยประเด็นการเปลี่ยนอาชีพหรือย้ายที่อยู่แต่ส่วนใหญ่แล้วความสัมพันธ์ภายในองค์กรจะเห็นว่ามีมีความเหนียวแน่นแต่ในสภาพการทำงานจริงเกษตรกรมีการแบ่งงานกันทำอย่างหลวม ๆ เนื่องจากความห่างไกลของพื้นที่หมู่บ้าน ฉะนั้นการสื่อสารและการกระจายข่าวจึงอาศัยช่องทางโทรศัพท์และการสื่อสารออนไลน์ และประชุมย่อยผ่านหัวหน้าเครือข่ายเกษตรกรซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่บ้าน (Business Sector: Herbal Production and Processing Plants, Personal Communication, July 13, 2023)

2. ความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก

ภายใต้ประเด็นความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก ผู้วิจัยนำเสนอผลการเก็บข้อมูลโดยสรุปจากบทสัมภาษณ์เกษตรกรและผู้ประกอบการเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเหมือนและความต่างของปัจจัยพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพร ซึ่งการนำเสนอดังกล่าวของงานวิจัยครอบคลุมอยู่ 2 พื้นที่หลัก ๆ คือ 1) พื้นที่อำเภอพรมพิรามภายใต้วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทบยายเชียง 2) พื้นที่อำเภอนครไทย หมู่บ้านน้ำแฉ่ง ภายใต้กลุ่มปลูกสมุนไพรของชาติพันธุ์ม้ง กล่าวคือ

1) วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทบยายเชียง อำเภอพรมพิราม จังหวัดพิษณุโลก

ตัวอย่างปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่อำเภอพรมพิรามของวิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทบยายเชียง คือ (1) ดำเนินการผลิตพืชสมุนไพร มาตรฐานเกษตรดีที่เหมาะสม Good Agriculture Practice (GAP) และมาตรฐานพืชอินทรีย์ (Organic Thailand) (2) สมาชิกมีประสบการณ์ด้านการเกษตรเนื่องจากมีพื้นฐานการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นอยู่แล้วและความเต็มใจในการพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ (3) สมาชิกมีความรู้และประสบการณ์ด้านการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก (4) พื้นที่ผลิตในชุมชนและป่าชุมชนมีความเหมาะสมที่จะปรับเปลี่ยนให้เป็นการผลิตพืชสมุนไพร (5) การผสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น บริษัทรับซื้อ สถาบันการศึกษา โรงพยาบาล และหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง (6) ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากองค์กรภาครัฐและเอกชนหลายองค์กร และ (7) มีแผนการดำเนินงานทั้งแผนประกอบการและแผนธุรกิจ

ตัวอย่างปัจจัยที่นำไปสู่ปัญหา อุปสรรค หรือความล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่อำเภอพรมพิรามของวิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทบยายเชียง คือ (1) เงินทุนหมุนเวียนไม่เพียงพอในการใช้เป็นต้นทุนการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ (2) สมาชิกขาดทักษะความรู้ในการผลิตและแปรรูป (3) ขาดอำนาจในการต่อรอง และช่องทางจำหน่ายมีจำกัด ปัจจุบันมีเพียงจำหน่ายให้กับโรงพยาบาลพรมพิรามและโรงพยาบาลบางกระทุ่ม (4) ยังไม่มีตราสินค้าและบรรจุภัณฑ์ยังไม่เป็นที่สนใจของผู้บริโภค (5) สถานประกอบการยังไม่ได้มาตรฐาน และขาดเครื่องมือ อุปกรณ์และนวัตกรรม และ (6) ปริมาณผลิตและการจำหน่ายไม่ได้ตามเป้าหมาย ทั้งนี้รวมถึงภัยพิบัติภัยธรรมชาติและโรคพืช

2) กลุ่มปลูกสมุนไพรของชาติพันธุ์ม้ง หมู่บ้านน้ำแฉ่ง อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ตัวอย่างปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรของกลุ่มปลูกสมุนไพรของชาติพันธุ์ม้ง หมู่บ้านน้ำแฉ่ง อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก คือ (1) พื้นที่เพาะปลูกมีขนาดใหญ่ (2) มีการผลิตสมุนไพรจำนวนมากเพื่อส่งขายทั้งภายในและต่างประเทศ (3) ราคาผลิตสูงเนื่องจากมีขนาดตลาด

ที่ใหญ่และหลากหลาย (4) มีเครือข่ายเกษตรกรชาติพันธุ์ม้งทั้งในจังหวัดพิษณุโลกและเขตภาคเหนือ (5) มีการใช้เทคนิคการเกษตรสมัยใหม่ เครื่องมือ และสารเคมีอย่างเข้มข้น (6) มีมาตรฐานในการปลูก การดูแลรักษา ทุก ๆ ขั้นตอนการปลูก การเก็บเกี่ยว และการขาย (7) มีความต้องการทางตลาดอย่างต่อเนื่อง และมีผู้ประกอบการ บริษัททำสัญญาในการรับซื้อ (8) มีเงินลงทุนจากบริษัทหรือผู้ประกอบการในรูปแบบ พันธะสัญญาและกึ่งพันธะสัญญา และ (9) มีศักยภาพในการแปรรูปเพื่อส่งจำหน่าย

ตัวอย่างปัจจัยที่นำไปสู่ปัญหา อุปสรรค หรือความล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพร สมุนไพรของกลุ่มปลูกสมุนไพรของชาติพันธุ์ม้ง หมู่บ้านน้ำแฉ่ง อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก คือ (1) ความเสี่ยงต่อภัยพิบัติภัยธรรมชาติและโรคพืช (2) พื้นที่เพาะปลูกอยู่ในการดูแลของเขตป่าสงวน (3) ต้นทุนสูงในทุก ๆ มิติ ตั้งแต่พันธุ์สมุนไพร การปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว การส่งจำหน่าย (4) ข้อกำหนดเกี่ยวกับมาตรฐานเกษตรที่ดีที่เหมาะสม GOOD AGRICULTURE PRACTICE (GAP) และมาตรฐานพืชอินทรีย์ ORGANIC THAILAND (5) การตัดราคาผลผลิตของเกษตรกรและนายทุนด้วยตนเอง (6) ขาดความสนับสนุน ส่งเสริมจากองค์กรภาครัฐ (7) ไม่มีแผนการดำเนินงานทั้งแผนประกอบการและแผนธุรกิจ (8) หนี้สินของเกษตรกร และ (9) องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาร่วมกับสถาบันการศึกษาและองค์กรด้านการเกษตร

สรุปภาพรวมประเด็นเรื่องความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลว ในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก กล่าวคือ หากจะสรุปว่าพื้นที่ใดประสบความสำเร็จ หรือพื้นที่ใดประสบความล้มเหลวในประเด็นเรื่องการพัฒนาสมุนไพรอาจเป็นการกล่าวโดยด่วนสรุป เนื่องจากว่าการศึกษาประเด็นเรื่องการรวมกลุ่มเกษตรกรและการพัฒนาสมุนไพรนั้นมีความซับซ้อนในการปฏิบัติการ ซึ่งเงื่อนไขขึ้นอยู่กับหลาย ๆ ปัจจัย เช่น ราคาสมุนไพรที่แตกต่างกันในแต่ละชนิด ความพร้อมสำหรับ พื้นที่การปลูกในแต่ละพื้นที่ ต้นทุนในการลงทุนและเทคโนโลยีการเกษตร ความร่วมมือจากหน่วยงาน ภายนอก ความเข้มแข็งและความอ่อนแอของเครือข่ายเกษตรกร เป็นต้น ตัวอย่างที่ผู้วิจัยนำเสนอสะท้อนให้เห็นปัจจัยหลาย ๆ ปัจจัยที่ย้อนนำไปสู่ความสำเร็จและความล้มเหลวในการพัฒนาสมุนไพรได้ทั้งนั้น แต่ข้อค้นพบในประเด็นที่ผู้วิจัยได้นำเสนอนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บจากข้อเท็จจริงที่มีความโดดเด่นกว่า พื้นที่อื่น ๆ ในการพัฒนาสมุนไพร ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาของพื้นที่ทั้งสองก็มีการดำเนินการในด้านการปลูก การแปรรูป และการส่งขายที่แตกต่างกันออกไป (Herbal Export Entrepreneurs, Personal Communication, July 15, 2023)

อภิปรายผลการวิจัย

การพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรไทยสู่ภาคอุตสาหกรรมตามนโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทับยายเชียง อำเภอพรหมพิราม กับ กลุ่มปลูกสมุนไพรชาติพันธุ์ม้ง อำเภอนครไทย ผู้วิจัยได้นำแนวคิดการสร้างเครือข่ายเกษตรกรมาเป็นกรอบในการอธิบายซึ่งผลการวิจัยในภาพรวมสำหรับประเด็นนี้หากพิจารณาจากสาระสำคัญของแนวคิดการสร้างเครือข่ายเกษตรกรที่ Thanet Sriwichailamphan ในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน อธิบายว่าแนวคิดเครือข่ายมีรากศัพท์มาจากภาษาอังกฤษคำว่า Network ซึ่งสื่อความหมายถึงสายที่เชื่อมโยงกัน และพร้อมที่จะใช้งานได้ทุกเมื่อ เครือข่ายเป็นเครื่องมือและสัมพันธภาพของสมาชิกในเครือข่ายที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย โดยที่สมาชิกในกลุ่มต้องเห็นความสำคัญหรือประโยชน์จากเครือข่ายดังกล่าว (Srisawichalamphan, 2015) ในงานวิจัยนี้สอดคล้องกับการให้คำนิยามดังกล่าว คือ การรวมกลุ่มเกษตรกรในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนในขั้นต้นสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มและเครือข่ายของเกษตรกรดังกล่าวมีความเข้มแข็งและเป็นทางการมีการทำงานร่วมมือกับภาครัฐและเอกชนจนกลายเป็นแหล่งรับซื้อ ปลูกสมุนไพร และส่งขายสมุนไพรที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดพิษณุโลกทั้งนี้ยังส่งผลให้เกษตรกรผลักดันพืชสมุนไพรเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมเป็นอย่างมากภารกิจและการขับเคลื่อนองค์กรของกลุ่มวิสาหกิจนี้เป็นโครงสร้างที่มีความทันสมัยและมีการกิจที่ชัดเจนมากกว่าการเป็นรวมกลุ่มเกษตรกรแบบดั้งเดิมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรวมกลุ่มเชิงเครือญาติและอาศัยความไว้วางใจในการเกษตรกรรม ทั้งนี้ ในความเห็นของ Ketthawa Bunprakarn, Benjaporn Deekhunthod and Chetsarit Sangkhaphan เรื่อง ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ: พื้นที่การต่อรองของแรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า อธิบายถึงสร้างเครือข่ายเกษตรกรในมโนทัศน์ทางสังคมศาสตร์ ได้ศึกษาเครือข่ายภายใต้แนวคิดเครือข่ายทางสังคมที่มุ่งเน้นการอธิบายความสัมพันธ์ของคนในสังคมจากผลการวิจัยในงานวิจัยฉบับนี้ได้ฉายภาพการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพร ได้อธิบายตามคำนิยามข้างต้น ซึ่งมีนัยของการกระจายตัวคือ เกษตรกรทุกคนมีเครือข่ายการปลูกสมุนไพรเป็นของตนเองซึ่งเป็นทั้งญาติและไม่ใช่วญาติ และดำรงอยู่อย่างกระจายตัวทั้งในจังหวัดพิษณุโลกและนอกจังหวัด ด้วยเหตุนี้กลไกการทำงานยังมีแบบแผน โครงสร้างและแนวทางการพัฒนาอย่างชัดเจน ท้ายสุดนี้การดำเนินการเรื่องการผลิตสมุนไพรเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมถือว่าความเข้มแข็งของเครือข่ายเกษตรกรมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนเป็นอย่างมากในเชิงการปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (Bunprakarn, Deekhunthod and Sangkhaphan, 2013, pp. 41-45)

ทั้งนี้ Benjamas Yuprasert ศึกษาเรื่อง กลุ่มและเครือข่ายงานส่งเสริมการเกษตรยังให้ความสำคัญจากการใช้เครือข่ายเป็นเครื่องมือสำหรับการส่งเสริมการเกษตร (Yuprasert, 2016, pp. 60-64) ซึ่งผลการศึกษางานวิจัยฉบับนี้สอดคล้องกับการให้ความสำคัญต่อเครือข่ายเกษตรกรในฐานะการส่งเสริมเรื่องการเกษตรจนนำไปสู่ความสำเร็จในการยกระดับคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชน กล่าวคือ ภาพรวมสถานการณ์

ในประเด็นปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรและปัจจัยที่นำไปสู่ปัญหา อุปสรรค หรือความล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพร ในพื้นที่อำเภอพรมพิว ภายใต้วิสาหกิจชุมชนปลูก และแปรรูปสมุนไพรทับยายเชียง คือ วิสาหกิจชุมชนฯ ต้องดำเนินการผลิตพืชสมุนไพรและแปรรูปสมุนไพร ให้เป็นไปตามความต้องการของผู้บริโภค ได้แก่ โรงพยาบาลพรมพิว โรงพยาบาลบางกระทุ่ม วิทยาลัย การสาธารณสุขสิรินธรจังหวัดพิษณุโลก โรงงานผู้รับซื้อและตลาดทั่วไป ซึ่งปัจจุบันผลผลิตยังไม่เพียงพอ ต่อความต้องการของผู้บริโภคและที่ใช้ในกิจการของกลุ่ม ซึ่งวิสาหกิจชุมชนได้ดำเนินการเพิ่มกำลังการผลิต อย่างต่อเนื่อง จำนวนสมาชิกผู้ผลิตได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง สถานการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัย ที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอในข้างต้น แต่ในขณะเดียวกัน การขับเคลื่อนประเด็นด้านการปลูกและการจำหน่ายยังมีอุปสรรคและปัญหาทั้งที่เกิดในระยะสั้นและ ระยะยาว ดังนั้น ในช่วงของการดำเนินกิจการของวิสาหกิจชุมชนนี้จึงอาจต้องเจอกับปัญหานานับประการ ดังตัวอย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว นอกจากนี้ ปัจจัยที่นำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรและ ปัจจัยที่นำไปสู่ความปัญหา อุปสรรค หรือความล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพร ในพื้นที่อำเภอพรมพิว ภายใต้วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทับยายเชียง ด้วยเหตุนี้ แนวคิดการสร้างเครือข่ายเกษตรกร ในงานวิจัยฉบับนี้หมายถึงเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกโดยแนวคิดดังกล่าวสามารถ อธิบายในการพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรไทยสู่ภาคอุตสาหกรรม กรณีศึกษา นโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลกในกลไกการทำงาน 2 ส่วน ทั้งส่วนของภาครัฐ ในรูปแบบแผนพัฒนาเมืองสมุนไพร และในขณะเดียวกันภาครัฐกิจและเกษตรกรก็ขับเคลื่อนในการผลิต เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม

นอกจากนี้ จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าข้อค้นพบของงานวิจัยในประเด็น การพัฒนาและการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรไทยสู่ภาคอุตสาหกรรม กรณีศึกษา นโยบายและ แผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก แตกต่างกับงานของ Chanchai Suksakul ได้ทำการศึกษา กรณีศึกษาเกษตรกรปลูกมะขามหวานเพื่อการค้าจังหวัดเพชรบูรณ์ ที่อธิบายว่าในด้านการบริหารจัดการ ของกลุ่มเกษตรกร ยังไม่มีการจัดตั้งองค์กรและแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ไม่มีแผนธุรกิจ แผนการตลาด และขาดความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทั้งยังไม่มีการทำบัญชีครัวเรือน ในด้านการผลิตยังคงมีการพึ่งพา สารเคมี ทำให้ดิน น้ำเสีย ผลผลิตตกต่ำ ขาดการบำรุงดิน กรรมวิธีการผลิตยังไม่ได้มาตรฐาน แต่สำหรับ งานวิจัยฉบับนี้กรณีของวิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรทับยายเชียงมีการขับเคลื่อนองค์กรของ กลุ่มวิสาหกิจนี้เป็นโครงสร้างที่มีความทันสมัยและมีภารกิจที่ชัดเจนมากกว่าการเป็นรวมกลุ่มเกษตรกรแบบดั้งเดิม ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการรวมกลุ่มเชิงเครือญาติและอาศัยความไว้วางใจในการเกษตรกรรม (Suksakul, 2010, pp.13-18) ทั้งนี้ กลไกการทำงานยังมีแบบแผน โครงสร้างและแนวทางการพัฒนาอย่างชัดเจน และแตกต่างจากงานของ Sirimet Kleepkaew ได้ชี้ให้เห็นว่าเกษตรกรปลูกข้าวหอมมะลิอินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์

ประกอบด้วยการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งสองรูปแบบมีความแตกต่างกัน คือ รูปแบบการรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างเป็นทางการ เป็นการรวมตัวกันในรูปแบบสหกรณ์การเกษตร มีการจดทะเบียนจัดตั้งชื่อ ในขณะที่การรวมกลุ่มเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ เป็นการรวมกลุ่มกันระหว่างเกษตรกรที่มีแปลงนาอยู่ในตำบลเดียวกัน (Kleepkaew, 2008, pp. 28-30) ซึ่งในประเด็นนี้วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรห้วยเขียง ได้จัดตั้งเป็น “วิสาหกิจชุมชนปลูกและแปรรูปสมุนไพรห้วยเขียง” โดยมีจุดหมายคือเพื่อให้เป็นองค์กรที่กฎหมายรับรองและประกอบการจำหน่ายผลผลิตสมุนไพรและผลิตภัณฑ์ให้กับการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกให้กับสถานพยาบาลภาครัฐเอกชนและผู้บริโภคทั่วไปซึ่งมีรูปแบบที่เป็นทางการและระเบียบข้อบังคับในการกำกับอย่างชัดเจน ในขณะที่งานของ Yuphin Thuansri, Nitchapa Morathob and Sawinee Rodsin ที่ชี้ให้เห็นว่าเครือข่ายเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกร ทั้งนี้ ได้พัฒนาเครือข่ายเกษตรกรผู้ปลูกข้าวอินทรีย์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก ได้แก่ การนำเสนอข้อมูลพื้นฐานและสร้างความเข้าใจให้กับกลุ่มเกษตรกรชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาเครือข่าย และการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อขยายเครือข่าย พร้อมทั้งจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เพื่อขยายเครือข่าย (Thuansri, Morathob and Rodsin, 2016, pp. 166-132) และงานของ Waree Thawornrungrkit ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของเครือข่าย ว่าเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ของเกษตรกรในการประกอบอาชีพเสริมในชุมชน ทั้งยังเป็นพื้นที่สำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฝึกทักษะ ลักษณะเครือข่ายที่เกิดขึ้นในชุมชน มักเป็นเครือข่ายที่เกิดจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมอาชีพ และผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นเครือข่ายแนวนอน ส่งผลให้เกษตรกรสามารถแลกเปลี่ยนทักษะด้านอาชีพ ประสบการณ์ และรับรู้ถึงความต้องการของตลาดในการขาย (Thawornrungrkit, 2005, pp. 78-80) ดังนั้น ในประเด็นนี้ผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับงานศึกษาของ Yuphin Thuansri, Nitchapa Morathob and Sawinee Rodsin กับ Waree Thawornrungrkit เนื่องจากว่าสมาชิกวิสาหกิจชุมชนยังได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมการผลิตและแปรรูปพืชสมุนไพรเพื่อใช้ทางการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือกจากโรงพยาบาลพรหมพิราม โรงพยาบาลบางกระพือ และวิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธร จังหวัดพิษณุโลก และภาคเอกชนทั่วไป โดยมีบทบาทการทำงานตามโครงสร้างองค์กร รวมถึงการดำเนินการและเป้าหมายของกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรสู่ภาคอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลกข้างต้น สะท้อนให้เห็นว่าการรวมกลุ่มของสมาชิกที่เป็นเกษตรกรไม่ได้ดำรงอยู่แบบเลื่อนลอยแต่เนื่องด้วยการกิจและโครงสร้างของวิสาหกิจของชุมชนที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมและมีพัฒนาการกิจในหลากหลายมิติ ดังนั้นการรวมกลุ่มเกษตรกรจึงมีความเหนียวแน่นและมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

จากการอภิปรายผลผู้วิจัยมีทรรศนะต่อประเด็นดังกล่าว คือการขับเคลื่อนของเรื่องสมุนไพรของจังหวัดพิษณุโลกมีกลไกการทำงาน 2 ส่วน ทั้งส่วนของภาครัฐในรูปแบบแผนพัฒนาเมืองสมุนไพร และ

ในขณะที่เดียวกันภาครัฐกิจและเกษตรกรก็ขับเคลื่อนในการผลิตผลเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม แต่เพียงว่าในส่วนองภาครัฐให้ควมสำคัญในการกิจสมุนไพรในความหมายอุตสาหกรรมในการปลูกเพื่อแปรรูปเข้าสู่โรงงานผลิตยาสมุนไพร ผลิตภัณฑ์ความงาม และธุรกิจการบริการการท่องเที่ยวที่มีสมุนไพรเป็นองค์ประกอบสำคัญ แต่ในภาคเกษตรกรให้ควมสำคัญต่อเครือข่ายเกษตรกรด้วยกันเองในการส่งออกผลผลิตที่เป็นพืชสมุนไพรให้แก่ภาครัฐกิจเอกชนเดียวกันกับผลผลิตทางการเกษตรชนิดอื่น ๆ

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพร จังหวัดพิษณุโลก ควรเร่งพัฒนากลุ่มและขยายเครือข่ายของเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรในจังหวัดพิษณุโลก ในพื้นที่อื่น ๆ เพิ่มเติมมากขึ้น เนื่องจากผลการวิจัยข้างต้นสะท้อนให้เห็นแนวโน้มการขยายตัวของตลาดสมุนไพร
2. จากผลวิจัยในประเด็นความเหมือนและความต่างของพื้นที่ที่สำเร็จและพื้นที่ที่ล้มเหลวในการพัฒนาการปลูกสมุนไพรในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับนโยบายและแผนพัฒนาเมืองสมุนไพรจังหวัดพิษณุโลก สามารถนำไปเป็นตัวแบบ พัฒนาต่อยอด หรือ ถอดบทเรียนในเชิงพื้นที่เพื่อพัฒนาข้อเสนอแนะในเชิงนโยบายในการจัดทำแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทยในฉบับต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

อาจจะต้องมีการศึกษาโดยวิเคราะห์ปัจจัยในแต่ละด้านที่นำมาซึ่งความสำเร็จหรือความล้มเหลวเกี่ยวกับการพัฒนาการรวมกลุ่มเกษตรกรในประเด็นเรื่องสมุนไพรในจังหวัดพิษณุโลกทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และโครงสร้างพื้นฐาน ทั้งนี้รวมถึงอาจต่อยอดพื้นที่การศึกษาจากเชิงนโยบายในการขับเคลื่อนเมืองสมุนไพรไปสู่ประเด็นพื้นที่เครือข่ายเกษตรกรที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ม้งซึ่งเป็นเกษตรกรกลุ่มใหญ่ในการมีส่วนร่วมการส่งสมุนไพรแก่ผู้ประกอบการในจังหวัดพิษณุโลก

เอกสารอ้างอิง

- Bunprakarn, K., Deekhunthod, B., and Sangkhaphan, C. (2013). *Flowers of the Dawn: Negotiating Space for Migrant Workers and Their Relationship with the Thai-Myanmar Border Economy*. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).
- Chantawanich, S. (2009). *Data Analysis in Qualitative Research*. (9th ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Kleepkaew, S. (2008). *Communication Network of Organic Jasmine Rice Farmers, Organic Project Surin Province*. Bangkok: Chulalongkorn University.

Mechanisms for Driving the National Master Plan for the Development of Thai Herbs 2017-2022

(Present). (2022). Retrieved September 4, 2022, from <https://www.opsmoac.go.th/songkhla-dwl-files-441391791389>

Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2015). *Agricultural Development Plan During the National Economic and Social Development Period No. 12*. Retrieved January 17, 2022, from <http://secretary.dld.go.th/>

Ministry of Public Health. (2016). *National Master Plan on Thai Herbal Development, 1st Edition, B.E. 2560-2564*. Nonthaburi: TS Interprint.

Pounpunwong, W. (2023A). *The Relocation of Thai Herbs from Backyard Gardens to the Industrial Sector: A Study of the Area in Phitsanulok Province*. Bangkok: Thailand Science Research and Innovation (TSRI).

Pounpunwong, W. (2023B). Roles and Relationship of Dynamics among Stakeholders under State Alcohol Control Policies. *Social Sciences Research and Academic Journal*, 18(1), 121-136. Retrieved from <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/JSSRA/article/view/258078>

Srisawichalamphan, T. (2015). *Community Economic Development*. Retrieved January 17, 2021, from <http://fuangfah.econ.cmu.ac.th/> (in Thai)

Suksakul, S. (2010). *Development of a Community Business Marketing Management Model for Self-Reliance According to the Sufficiency Economy Concept for Agricultural Business of Farmers Growing Sweet Tamarind for Trade, Phetchabun Province*. Phetchabun: Phetchabun Rajabhat University.

Thawornrunkit, W. (2005). *A Learning Network for Farmers to Pursue Additional Careers in Rural Communities*. Chiang Mai: Chiang Mai University.

Thuansri, Y., Morathob, M., and Rodsin, S. (2016). Development of a Network of Organic Rice Farmers in Uttaradit Province A Case Study of Wang Kaphi Subdistrict, Mueang District, Uttaradit Province. *Lampang Rajabhat University Journal*, 5(2), 116–132. Retrieved from <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JLPRU/article/view/72988>

Yuprasert, B. (2016). *Agricultural Extension Groups and Networks*. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University.
